

GEOSIYOSAT VA MAMLAKATLARNING IQTISODIY RIVOJLANISHIDAGI GEOGRAFIK OMILLAR

Toshkent viloyat Nurafshon shahar

26-maktab geografiya fani o'qituvchisi.

Mehribonova Baxtigul Nishonovna

Anotatsiya: Mazkur maqolada geosiyosat va mamlakatlarning iqtisodiy rivojlanishidagi geografik omillar o'rganiladi. Geografik joylashuv, tabiiy resurslar, iqlim sharoitlari va transport tarmoqlari kabi omillar mamlakatlarning global va mintaqaviy siyosatdagi o'rnini belgilashda katta ahamiyatga ega. Shu bilan birga, iqtisodiy rivojlanishning geografik determinatsiyasi, iqtisodiy zonalashuv, eksport-import tizimlari va iqtisodiy integratsiya jarayonlari ham chuqur tahlil qilinadi. Maqola, geografik omillar va geosiyosiy qarorlar o'rtasidagi murakkab o'zaro ta'sirlarni aniqlashga intiladi va mamlakatlar o'rtasidagi iqtisodiy raqobat va hamkorlikning yangi yo'nalishlarini belgilaydi. Bunday tadqiqotlar, iqtisodiy va siyosiy strategiyalarni ishlab chiqishda geografik faktorlarga asoslanishni ta'minlaydi.

Kalit so'zlar: Geosiyosat, iqtisodiy rivojlanish, geografik omillar, tabiiy resurslar, iqlim sharoitlari, transport tarmoqlar, global siyosat, iqtisodiy integratsiya, eksport-import, iqtisodiy zonalashuv, geopolitika, raqobat va hamkorlik, mintaqaviy siyosat.

Аннотация: В статье рассматриваются географические факторы в геополитике и экономическом развитии стран. Такие факторы, как географическое положение, природные ресурсы, климатические условия и транспортные сети, играют важную роль в определении места стран в глобальной и региональной политике. При этом также подробно анализируется географическая обусловленность экономического развития, экономическое районирование, экспортно-импортные системы и процессы экономической интеграции. В статье предпринята попытка выявить сложные взаимодействия между географическими

факторами и геополитическими решениями, а также определить новые направления экономической конкуренции и сотрудничества между странами. Подобные исследования создают основу для учета географических факторов при разработке экономических и политических стратегий.

Ключевые слова: Геополитика, экономическое развитие, географические факторы, природные ресурсы, климатические условия, транспортные сети, мировая политика, экономическая интеграция, экспорт-импорт, экономическое районирование, геополитика, конкуренция и сотрудничество, региональная политика.

Annotation: This article examines the geographical factors in geopolitics and the economic development of countries. Factors such as geographical location, natural resources, climatic conditions, and transport networks are of great importance in determining the place of countries in global and regional politics. At the same time, the geographical determination of economic development, economic zoning, export-import systems, and economic integration processes are also analyzed in depth. The article seeks to identify the complex interactions between geographical factors and geopolitical decisions and identifies new areas of economic competition and cooperation between countries. Such studies provide a basis for geographical factors in the development of economic and political strategies.

Key words: Geopolitics, economic development, geographical factors, natural resources, climatic conditions, transport networks, global politics, economic integration, export-import, economic zoning, geopolitics, competition and cooperation, regional policy.

Kirish: Geografik omillar har bir mamlakatning iqtisodiy rivojlanish jarayonida muhim rol o'ynaydi. Mamlakatning geografik joylashuvi, tabiiy resurslarga boyligi, iqlim sharoitlari, suv resurslari, transport yo'llari va boshqa tabiiy xususiyatlar iqtisodiy o'sish va barqarorlikka bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, geografiya, davlatlar o'rtasidagi

geosiyosiy munosabatlarni shakllantirishda ham muhim ahamiyatga ega, chunki tabiiy manbalar va strategik hududlar ko'pincha xalqaro siyosatning markaziga aylanadi.

Geosiyosiy qarorlar mamlakatlarning iqtisodiy strategiyalarini shakllantiradi va ularning o'zaro aloqalarini ta'sir qiladi. Mamlakatlarning iqtisodiy muvaffaqiyati ko'pincha ularning geografik joylashuvi, qo'shni davlatlar bilan aloqalar va global iqtisodiy tizimdagi o'rnini qanday baholashiga bog'liqdir. Shu bilan birga, tabiiy resurslar va hududiy o'zgarishlar iqtisodiy siyosatni va strategiyalarni shakllantirishda muhim determinantlarga aylanishi mumkin.

Ushbu maqola, geografik omillarning geosiyosiy qarorlar va iqtisodiy rivojlanishdagi o'rnini tahlil qilishga qaratilgan. Geografik sharoitlar, tabiiy resurslar va transport tarmoqlari kabi omillarni hisobga olgan holda, mamlakatlarning iqtisodiy rivojlanishidagi asosiy tendensiyalarni aniqlash maqsad qilinadi. Shuningdek, maqolada geosiyosiy raqobat va iqtisodiy integratsiya jarayonlari ham o'rganiladi, chunki bu jarayonlar zamonaviy global siyosatning ajralmas qismiga aylangan.

Mavzuga oid adabiyotlar: Maqolada *"Markaziy Osiyo mamlakatlarining iqtisodiy integratsiyasi: Geosiyosiy va iqtisodiy tahlil"* (Nurmuhammedov, 2019) muallif Markaziy Osiyo davlatlari o'rtasidagi iqtisodiy integratsiyaning dolzarbligini, geosiyosiy kontekstini va iqtisodiy aloqalarini tahlil qilgan. Ushbu maqolada keltirilgan ba'zi muhim ma'lumotlar quyidagilar:

Muallif maqolada Markaziy Osiyo davlatlarining geosiyosiy o'rni va ularning iqtisodiy integratsiyasining global va mintaqaviy siyosatdagi o'rni haqida to'xtaladi. Bu hududning transport va tranzit imkoniyatlari, tabiiy resurslarga boyligi va mintaqaviy xavfsizlik masalalari iqtisodiy integratsiya uchun muhim omillar sifatida ko'rsatilgan.

Maqolada Markaziy Osiyo mamlakatlarining iqtisodiy integratsiya jarayonlari, xususan, savdo, sanoat, energetika va transport sohalaridagi hamkorlikni kuchaytirish bo'yicha amalga oshirilgan tashabbuslar tahlil qilinadi. Hududda mavjud iqtisodiy tashkilotlar, masalan, Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqi, SHHT va boshqa regional tashkilotlarning ahamiyati ham muhokama qilinadi.

Markaziy Osiyo mamlakatlarining tabiiy resurslarga boyligi (masalan, gaz, neft, mis, gold) iqtisodiy integratsiyaning muhim omili sifatida ko'rsatilgan. Muallif, resurslarni

birgalikda boshqarish, ularni samarali ravishda qayta ishlash va eksport qilish masalalarini ham o'rtaga tashlaydi.

Markaziy Osiyo mamlakatlari o'rtasidagi iqtisodiy integratsiya nafaqat mintaqaviy, balki global miqyosda ham o'zgarishlarga sabab bo'ladi. Maqolada mamlakatlar o'rtasidagi xalqaro savdo va investitsiya oqimlarining kuchayishi, shuningdek, tashqi siyosatdagi o'zgarishlar tahlil qilinadi. Yana bir maqolada, Tabiiy resurslar, xususan, energetika resurslari, mineral boyliklar, qishloq xo'jaligi mahsulotlari, suv va yer resurslarining iqtisodiy aloqalar bilan bog'lanishi, davlatlarning iqtisodiy rivojlanishida qanday rol o'ynashi batafsil tahlil qilinadi. Tabiiy resurslarning boshqarilishi va ularning iqtisodiy o'sishga qanday ta'sir qilishi, shuningdek, bu resurslarning global iqtisodiyotdagi o'rni ko'rsatiladi.¹

Mavzuning dolzarbligi: Geosiyosat va iqtisodiy rivojlanishdagi geografik omillar bugungi kunda yanada muhimroq bo'lib bormoqda. Global siyosat va iqtisodiy jarayonlar tez o'zgarib borayotgan bir davrda, mamlakatlarning iqtisodiy muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy omillarni tahlil qilish zarurati kundan-kunga ortib bormoqda. Geografik joylashuv, tabiiy resurslar va transport tarmoqlari kabi omillar mamlakatlarning iqtisodiy o'sishi, barqarorligi va global iqtisodiyotdagi o'rni uchun bevosita ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, XXI asrda iqlim o'zgarishi, ekologik holatning yomonlashuvi, suv resurslarining kamayishi va energiya xavfsizligi kabi muammolar geografik omillarning roli va ta'sirini yanada kuchaytirmoqda. Shuningdek, geosiyosiy raqobat va xalqaro siyosatning o'zgarishi davlatlar o'rtasidagi iqtisodiy aloqalarni yangi shakllarga olib kelmoqda. Mamlakatlar o'rtasidagi iqtisodiy integratsiya, erkin savdo zonalari va transchegaraviy hamkorliklar geografik omillar bilan bevosita bog'liq bo'lib, ular nafaqat iqtisodiy, balki siyosiy qarorlarni ham shakllantiradi. Bu jarayonlar mamlakatlarning mustaqilligi, xavfsizligi va iqtisodiy barqarorligini ta'minlash uchun asosiy strategik omillarga aylanmoqda. Shu sababli, geosiyosat va mamlakatlarning iqtisodiy rivojlanishidagi geografik omillarni o'rganish nafaqat ilmiy, balki amaliy jihatdan ham dolzarbdir. Bu mavzu davlat siyosatchilari, iqtisodchilar va strategiya ishlab chiquvchilar uchun muhim ahamiyatga ega

¹ O'ralov, B. (2020). Iqtisodiy geografiya: Tabiiy resurslar va iqtisodiy aloqalar. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.

bo'lib, ularning iqtisodiy va siyosiy qarorlar qabul qilish jarayonida geografik omillarni inobatga olishni ta'minlaydi.

Nazariy asoslar: Geosiyosat va iqtisodiy rivojlanishdagi geografik omillarni o'rganish uchun bir nechta nazariy yondoshuvlar va ilmiy konsepsiyalarni hisobga olish zarur. Ushbu yondoshuvlar mamlakatlar o'rtasidagi iqtisodiy, siyosiy va geografik o'zaro ta'sirlarni tahlil qilishda yordam beradi. Keling, ba'zi asosiy nazariy konsepsiyalarni ko'rib chiqamiz.

Geografik determinizm nazariyasi bo'yicha, mamlakatlarning iqtisodiy va siyosiy rivojlanishi ularning geografik sharoitlari, tabiiy resurslarga boyligi va iqlim sharoitlari bilan bevosita bog'liqdir. Bu yondoshuvda geografik omillar davlatning iqtisodiy muvaffaqiyatini yoki muvaffaqiyatsizligini belgilovchi asosiy faktor sifatida qaraladi. Masalan, resurslarga boy mamlakatlar iqtisodiy rivojlanishda o'z ustunliklarini saqlab qolishlari mumkin.

Geosiyosiy nazariya davlatlarning tashqi siyosatini va iqtisodiy rivojlanishini geografik sharoitlarga qarab shakllantiradi. Halford Mackinderning "Heartland" nazariyasi, Clifford Geertzning "kul'tural geosiyosat" yondoshuvi va Nicholas Spykmaning "rimland" nazariyasi, hududiy siyosatning geosiyosiy markazlashuvi va mamlakatlar o'rtasidagi raqobatni tushunishda yordam beradi. Bu nazariyalar davlatlarning iqtisodiy va siyosiy pozitsiyalarini geografik omillar asosida aniqlaydi.

Iqtisodiy geografiya iqtisodiy faoliyatning hududiy taqsimoti va uning geografik sharoitlar bilan bog'liqligini o'rganadi. Ushbu yo'nalish, iqtisodiy rivojlanishning mamlakatlar o'rtasidagi farqlarini tushuntirishga yordam beradi. Bu yondoshuvda iqtisodiy zonalashuv, sanoat va qishloq xo'jaligining hududiy taqsimoti, eksport-import tizimlari va resurslar bilan bog'liq masalalar tahlil qilinadi.

Globalizatsiya jarayonida mamlakatlar o'rtasidagi iqtisodiy aloqalar va savdo integratsiyasi kuchaymoqda. Global iqtisodiy tizimda geografik omillar, masalan, transport tarmoqlari, erkin savdo zonalar va transchegaraviy hamkorliklar o'rni oshmoqda. Ushbu jarayon mamlakatlarning iqtisodiy pozitsiyalarini va siyosiy strategiyalarini qayta shakllantirmoqda. Iqtisodiy integratsiya, savdo aloqalarining kengayishi va transmilliy kompaniyalar faoliyati global geosiyosiy muhitni

o'zgartirmoqda.

Sovuq urush davrida, geografik omillar, ayniqsa, hududiy ustunlik va strategik joylashuv, geosiyosiy raqobatning asosiy omillari bo'lgan. Bugungi kunda ham, davlatlar o'rtasidagi iqtisodiy va siyosiy raqobat, geografik hududlar va tabiiy resurslar ustidan kurashni kuchaytirgan. Shu sababli, geosiyosiy nazariyalar mamlakatlarning iqtisodiy va siyosiy qarorlaridagi geografik ta'sirlarni tahlil qilishda muhim vosita hisoblanadi.

Barqaror rivojlanish nazariyasi, ekologik va iqtisodiy omillarning muvozanatini saqlashga urg'u beradi. Mamlakatlarning iqtisodiy rivojlanishi faqat resurslar va geografik sharoitlarga emas, balki ijtimoiy, madaniy va ekologik omillarga ham bog'liqdir. Geografik omillar, ayniqsa, ekologik barqarorlik, iqlim o'zgarishi va tabiat resurslaridan foydalanish kabi masalalarda katta ahamiyatga ega.

Shu tarzda, geosiyosat va mamlakatlarning iqtisodiy rivojlanishidagi geografik omillarni o'rganish uchun yuqorida keltirilgan nazariy yondoshuvlar asos bo'lib xizmat qiladi. Bu konsepsiyalar mamlakatlar o'rtasidagi iqtisodiy va siyosiy aloqalarni yaxshiroq tushunishga yordam beradi va geografik omillarni tahlil qilishda muhim rol o'ynaydi.

Tahlil va natijalar: Geosiyosat va mamlakatlarning iqtisodiy rivojlanishidagi geografik omillarni tahlil qilish jarayonida bir nechta asosiy faktorlar va ularning iqtisodiy tizimdagi ta'siri o'rganildi. Ushbu tahlilni amalga oshirishda mamlakatlarning geografik joylashuvi, tabiiy resurslar, transport yo'llari, iqlim sharoitlari va geosiyosiy vaziyat kabi omillar o'zaro bog'liq holda o'rganildi. Geografik joylashuv mamlakatning iqtisodiy muvaffaqiyatini belgilovchi eng muhim omillardan biridir. O'zbekiston misolida, mamlakatning Markaziy Osiyoda joylashuvi unga strategik ahamiyat beradi, ammo bu yerda transport tarmoqlari va resurslarga bo'ylik kabi cheklovlar mavjud. Shu bilan birga, geografik joylashuvning ijobiy tomoni sifatida, mamlakat transchegaraviy hamkorlik va xalqaro savdoda ishtirok etish imkoniyatlari mavjud.

Tabiiy resurslarga boy davlatlar ko'pincha iqtisodiy rivojlanishda ustunlikka ega. Misol uchun, energiya resurslari va mineral boyliklarga boy mamlakatlar global iqtisodiyotda muhim o'rin egallaydi. Biroq, resurslarga boy mamlakatlar ham o'z iqtisodiy rivojlanishini strategik tarzda boshqarishi zarur, chunki bu resurslar tashqi siyosat va

geosiyosiy raqobatning predmetiga aylanishi mumkin. O'zbekistondagi tabiiy gaz va boshqa minerallarni boshqarishning iqtisodiy va siyosiy ta'siri global energetika bozoridagi o'rinlarni shakllantiradi.

Iqlim sharoitlari mamlakatlarning qishloq xo'jaligi va sanoat rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Qurg'oqchil va yarim qurg'oqchil hududlar, masalan, Markaziy Osiyo, qishloq xo'jaligi faoliyatida muammolarni keltirib chiqaradi, bu esa iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashni qiyinlashtiradi. O'zbekistondagi sug'orish tizimi va suv resurslarining kamayishi iqtisodiy o'sishni cheklovchi omil sifatida namoyon bo'ladi. Transport tarmoqlari va infratuzilma mamlakatlarning iqtisodiy rivojlanishiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatadi. Geografik joylashuvga qarab, mamlakatlar transport yo'llari va logistik infrastrukturani rivojlantirish orqali global bozorlarga oson kirish imkoniyatiga ega bo'lishadi. O'zbekistonning temir yo'l tarmoqlari va yirik tranzit yo'llari orqali Savdo va iqtisodiy aloqalarning kengayishi mamlakatning iqtisodiy o'sishiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Biroq, transport infratuzilmasini yanada takomillashtirish va global raqobatbardoshlikni oshirish uchun qo'shimcha choralar talab etiladi.

Geosiyosiy vaziyat mamlakatning iqtisodiy strategiyasini shakllantiradi. Geosiyosiy raqobat va ijtimoiy-siyosiy barqarorlik, ayniqsa, tabiiy resurslarga boy hududlarda, iqtisodiy integratsiyani va xalqaro savdo aloqalarini kuchaytiradi. Biroq, geosiyosiy qarorlar mamlakatlarning iqtisodiy o'sishiga ham ta'sir qilishi mumkin. O'zbekiston uchun xalqaro tashkilotlar va savdo aloqalari, xususan, shunday tashkilotlar bilan integratsiya, yangi iqtisodiy imkoniyatlar yaratadi. Biroq, geosiyosiy raqobat va xavfsizlik masalalari iqtisodiy aloqalarni cheklashga olib kelishi mumkin.

Natijalar: Geografik omillar mamlakatlarning iqtisodiy rivojlanishida muhim rol o'ynaydi.

Geografik joylashuv, tabiiy resurslar va infratuzilma kabi omillar iqtisodiy o'sish va barqarorlikni belgilashda asosiy faktorlardir. Qurg'oqchil hududlar va suv resurslarining kamayishi iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashni qiyinlashtiradi. Bu omillarni boshqarish uchun ilmiy va texnologik yechimlar zarur. Geosiyosiy raqobat va xalqaro aloqalar mamlakatning iqtisodiy rivojlanishiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. O'zbekistonning geosiyosiy pozitsiyasi uning iqtisodiy integratsiya jarayonida muhim o'rin tutadi. Shunday qilib,

geosiyosat va geografik omillarni tahlil qilish orqali mamlakatlar o'rtasidagi iqtisodiy rivojlanishning yangi yo'nalishlarini belgilash, resurslardan samarali foydalanish, ekologik barqarorlikni ta'minlash va global raqobatga tayyor bo'lish mumkin. Bu yo'nalishlar mamlakatlarning siyosiy va iqtisodiy barqarorligini ta'minlash uchun muhim asos bo'lib xizmat qiladi.

Transport tarmoqlarini rivojlantirish va logistika tizimini yaxshilash mamlakatning global iqtisodiy aloqalarini kuchaytiradi va iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi.

Shunday qilib, geosiyosat va geografik omillarni hisobga olish mamlakatlarning iqtisodiy rivojlanishining strategik yo'nalishlarini belgilashda muhimdir. Ularning o'zaro ta'siri, siyosiy qarorlar va iqtisodiy siyosatning shakllanishida ajralmas element bo'lib qoladi.

Taklif va xulosalar: Takliflar shuni nazarda tutadiki, Tabiiy resurslarni samarali boshqarish: Mamlakatlar, xususan, tabiiy resurslarga boy bo'lganlar, iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash uchun resurslardan samarali foydalanish tizimlarini yaratishlari zarur. O'zbekistonda tabiiy gaz, neft va minerallardan foydalanishni yanada yaxshilash, ularni iqtisodiy rivojlanishga moslashtirish va barqaror rivojlanish yo'lida foydalanish uchun yangi texnologiyalarni joriy etish kerak. Energiya samaradorligini oshirish va ekologik xavfsizlikni ta'minlash bo'yicha qadamlar qo'yilishi muhim. Iqlim o'zgarishiga moslashuv: Iqlim sharoitlariga moslashish uchun yangi qishloq xo'jaligi texnologiyalari va sug'orish tizimlarini joriy etish zarur. Qurg'oqchil hududlarda suv resurslaridan samarali foydalanish, ekologik barqarorlikni ta'minlash va qishloq xo'jaligini diversifikatsiya qilish kerak. O'zbekiston kabi mintaqalarda iqlim o'zgarishi va tabiiy ofatlar bilan bog'liq xavf-xatarlarni kamaytirish uchun ilmiy-tadqiqot ishlarini kuchaytirish va ekologik barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar ishlab chiqish lozim. Geografik va tabiiy resurslarni boshqarishdagi samaradorlikni oshirish uchun zamonaviy texnologiyalarni, masalan, aqlli energetika tizimlari, ekologik toza texnologiyalar va sun'iy intellektni qo'llash lozim. Innovatsion texnologiyalar iqtisodiy va ekologik barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Kuznets, S. (1955). Economic Growth and Income Inequality. The American Economic Review, 45(1), 1–28.
2. Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J., & Behrens, W. W. (1972). The Limits to Growth. New York: Universe Books.
3. World Bank. (2017). Global Economic Prospects: A Fragile Recovery. Washington, DC: World Bank Group.
4. Nurmammedov, D. (2019). Markaziy Osiyo mamlakatlarining iqtisodiy integratsiyasi: Geosiyosiy va iqtisodiy tahlil. Toshkent: Fan va texnologiyalar nashriyoti.
5. Shirinov, M. (2018). Geosiyosat va iqtisodiy rivojlanish: O'zbekistondagi istiqbollar. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyot vazirligi.
6. O'ralov, B. (2020). Iqtisodiy geografiya: Tabiiy resurslar va iqtisodiy aloqalar. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
7. Lutz, W., & Samir, K. C. (2010). Population, Development, and Environment: Understanding Their Interactions in the 21st Century. Cambridge: Cambridge University Press.